

Мітроусова Т. В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**ГРАФІЧНІ ЗАСОБИ МОВНОЇ ГРИ
У РОМАНІ ПОЛА БІТТІ «ЗАПРОДАНЕЦЬ»**

У лінгвістиці під терміном «мовна гра» давно вже вбачають навмисне нестандартне відхилення від лінгвістичних чи комунікативних норм, прагматично налаштоване на певну реакцію зі сторони реципієнта. Сучасна література чудово демонструє пошук свого стилю, у якому мовна гра не тільки реалізує іронію та гумор, але й сприяє авторській задумці віднайти своє найповніше відбиття. У контексті мовної гри дослідники виокремлюють у художньому дискурсі різноманітні стилістично позначені графічні форми. Графіка виступає фактором, який не тільки привертає увагу і сприяє появі додаткового смислу в оповіді, але й за задумом автора направляє читача в його подальшій інтерпретації. Найбільш вживаними графічними засобами є збільшення кількості графем (подвоєння, потроєння), використання особливих шрифтів у слові або реченні, підкреслювання, розрядка, курсив, дефісація, тире тощо. Графічна презентація одиниці фрази чи уривку порушує його однорідність і візуально вирізняється у графічній площині всього тексту, а все для того, щоб передати читачеві те, що позначається тональністю чи наголосом.

Пол Бітті, який любить називати себе «Чорним», а не афроамериканським письменником, написав провокативний роман «Запроданець» у 2015 р. (наступного ж року твір отримав Букерівську премію). Запроданець (одне із прізвиськ головного героя) – чорношкірий фермер, котрий проживає у вигаданому неблагонадійному гетто Діккенс на околиці Лос-Анджелеса, ініціює не тільки відновлення свого зниклого містечка на мапі, але й рабства та сегрегації. Дії героя призводять до резонансної справи у Верховному суді США, де постає питання: хто знає краще про рівність і справедливість, герой чи суспільство? Написаний із гумором твір виявляється їдкою сатирою на американську дійсність, де автор пропонує людям скинути маски. Бітті не тільки оголює расові стереотипи, життя різнонаціональних громад із неправильним визначенням расової ідентичності, але й лицемірство суспільства, базованого на принципах дискримінації.

Письменник використовує широку палітру авторської пунктуації та графіки. Графічне оформлення тексту не тільки виявляється засобом, що виконує суто композиційно-виразні функції, але використовується й як засіб суб'єктивації оповіді із широким спектром експресивно-стилістичних значень.

Ключові слова: мовна гра, графічні засоби, структура тексту, стилістичні прийоми, візуалізація.

Постановка проблеми. Поняття «мовна гра» з'явилося завдяки австрійському філософу Л. Вітгенштейну, котрий вбачав у ній лінгвістичну поведінку мовців у різноманітних життєвих ситуаціях. Згодом у лінгвістиці під «мовною грою» почали розуміти навмисне відхилення від норм, коли довільне ставлення до форми мови отримує певне естетичне завдання. Нині дослідження науковців охоплюють широке коло питань як щодо визначення самого поняття «мовна гра», так і щодо виокремлення найбільш продуктивних її типів і форм, серед яких можна виділити застосування графічних засобів на письмі (використання пробілів між словами, капіталізацію літер, підкреслення, різноманітні шрифти тощо).

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. демонструє, що сучасні письменники застосовують графічні засоби самим широким способом у сюжетній канві задля посилення експресивної функції мови. За всієї своєї наближеності до постмодерністської стилістики ці письменники виходять за рамки її світогляду, використовуючи її елементи в контексті їх творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвістична наука оперує значною кількістю розвідок, присвячених особливостям графіки, якою маркується текст. Праці С. С. Аверінцева, І. Г. Бабенко, М. І. Гаспарова, Ю. В. Казаріна, Ю. Н. Караулова, Ю. М. Лотмана, В. І. Чепурних, В. В. Корольової, М. А. Жовтобрюха та ін. заклали

підвалини у дослідженнях поетики графіки. Передусім науковці підкреслюють, що вивчення складу письмових знаків в окремому тексті, їх функцій і способів застосування є необхідною умовою наукового аналізу прозового твору, що й зумовлює актуальність дослідження.

Термін «графічна форма» вперше застосував Б. В. Томашевський у праці «Теорія літератури. Поетика», визначивши роль і функції явища. Дослідник зазначав, що «графічні представлення відіграють значну роль. Ділення на абзаци, пробіли, розподіл рядків рисочками або зірочками – все це дає зорові вказівки, які дають опору сприйняттю будови твору. Так само зміна шрифтів, спосіб напису слів – все це може відігравати свою роль у сприйнятті тексту» [9, с. 99].

Надалі виникнення такої мовознавчої дисципліни, як графічна лінгвістика активізувало зацікавленість у графічному просторі мови та появу різних дефініцій, як-то: «графічна гра» (в контексті мовної гри, представлена в роботах О. П. Сквороднікова, С. І. Сметаніна), «ігри з графікою, орфографією, пунктуацією» [8, с. 54], «шрифтовий акцент» [4], «графічна проза» [6], «стилістична графіка» [3], «графічні засоби експресивізації» [2, с. 138].

Нині вчені продовжують розглядати графіку як один із засобів художньої виразності. Наприклад, О. Є. Анісімова, акцентуючи важливість графічного оформлення тексту, говорить про параграфемні засоби, що привертають увагу читача. Дослідниця виокремлює три групи таких інструментів: синтагматичні (художньо-стилістичне варіювання пунктуаційних знаків), супраграфемні (шрифтове виділення), топографемні (площинне варіювання тексту) [1, с. 5–7].

Дослідники зауважують, що одна з найважливіших функцій графічних елементів у творі – це формування мовленнєвої характеристики героїв, а саме ретельний відбір слів і зворотів для їх художнього зображення. Вирізняють два різновиди графічних засобів: ті, які виділяють або речення, або слово чи словосполучення [10].

Постановка завдання. Метою статті є спроба аналізу ролі та функціонування засобів графічної гри у провокаційному творінні лауреата Букерівської премії (2016) американського письменника Пола Бітті «Запроданець» (англ. *The Sellout*). Твір надто показовий у плані використання цілого комплексу мовних ресурсів, серед яких графічний аспект є засобом не тільки розкриття прагматичного потенціалу мови та її експресії, а й текстотворення.

Виклад основного матеріалу. Авторський стиль Бітті є доволі своєрідною, складною системою мовних форм і ресурсів, які містять комбінацію традиційних елементів висловлення разом із відвертою розмовною мовою та соціальними жаргонами. Використання автором у романі стилістичних засобів і прийомів, свідомим вибором лексики та структурної будови тексту формують різнобарвний гротескний простір, що містить численні алюзії, безліч культурних і політичних діячів, відомих зірок, борців за права негрів, судових процесів, де реальне та фантастичне змішується, щоб продемонструвати авторські роздуми із приводу латентного расизму в Америці.

Головний герой, чорношкірий на ім'я Альберт із прізвиськом «Я» (він же й оповідач), проживає в невеличкому гетто Діккенс на околиці Лос-Анджелеса, де мешкають виключно негри та мексиканці. Справжнє ім'я героя швидко забувається, і він залишається в пам'яті як Запроданець. Батько героя – доволі дивний прибічник різних психолого-соціологічних теорій, які опрацьовує на своєму синові та намагається прищепити останньому усвідомлення расової ідентичності. Поліцейський вбиває батька, і згодом син намагається відродити зникле у сусідніх кварталах містечко. Спостерігаючи за світом, повним расового протистояння, герой пробує повернути в Діккенс сегрегацію, де проводить її навпаки (наприклад, автобусні місця для білих). Змальовуючи із блискучим цинічним гумором «чорне життя», звичку людей усвідомлювати своє підкорене положення в соціумі, абсурдність демократії, автор наголошує, що расизм в Америці не зник. До того ж чорношкірий герой купляє собі справжнього раба – старого чорношкірого на ім'я Хоміні, єдину ще живу зірку другорядних ролей дитячого шоу Little Rascals. Шоу було шалено відомим на початку минулого сторіччя (із назвою «Our Gang»), адже виступали білі та чорні разом, хоча і тут автор вбачає расизм. Через те, що в Америці расову дискримінацію заборонено, справа героя постійно розглядається в суді та доходить аж до Верховного суду США, з чого і починається роман.

Варто зауважити, що П. Бітті бачить тільки дві фарби – білу та чорну, що призводить до безкінечних розмов про колір шкіри. Особливе становище білих і гіркі жарти про чорних формують окремий фон у творі: «– А знаєш, чому на землі не залишилось справжніх ніггерів? – Ні, сер, не знаю. – Тому що білі є новими ніггерами. Просто ми занадто самовпевнені, щоб зрозуміти це. – Нові ніггери, кажеш? – Так, всі ми – ніггери до нашого кінця.

Ми рівня, позбавлена громадянських прав, готові чинити супротив цій довбаній системі. – Крім того, що тобі дадуть тільки половину строку» [11].

У романі П. Бітті доволі часто звертається до графіки як до засобу, який дозволяє передати додаткову інформацію. Можна стверджувати, що графічне оформлення тексту не тільки дозволяє зобразити перехід однієї оповіді в іншу, позначити її приховану експресивність чи емоційність героїв, але й стає своєрідним мовним кодом, котрий передає авторське ставлення до зображених подій. За визначенням В. Т. Садченко: «Графічно виділені елементи тексту є його змістовими компонентами і, формуючи поряд із вербальними засобами рівень поверхової структури, суттєво впливають на формування глибинної структури тексту» [7, с. 5].

У романі можна виділити такі види графічного маркування:

1. *Курсив*. Так, у романі автор звертається до курсиву не для передачі фонетичних особливостей мовлення, а щоб візуально вказати на цитату, на зміну оповіді з авторської на внутрішнє мовлення персонажа, що дозволяє відокремитися від попередніх слів без додаткових пояснень: «You'd call what used to be city hall and a foul-mouthed teenager named Rebecca would answer, *Don't no niggers name Dickens live here, so don't be calling here no more!*» [11].

До того ж курсив створює ефект присутності читача в романі, який прочитує уривки без лапок, немов би очима героїв: «Dickens would have segregated schools. If nothing else, the Chamber of Commerce brochure would look attractive. *Welcome to the Glorious City of Dickens: The Urban Paradise on the Banks of the Los Angeles River. Home to Roving Bands of Youth Groups, a Retired Movie Star, and Segregated Schools!*».

При використанні курсиву актуалізується суб'єктивізація та інший план оповіді, який відображає внутрішні відчуття героя. Можна говорити і про наявність емоційного та логічного наголосу, адже курсив «виділяє у писемному тексті те, що в усному виділяє інтонація» [5, с. 156]. Наприклад, «I am *not* the father <...> but I wish I were».

У романі зустрічаються і більші фрагменти з курсивом, наприклад, пісенька Хоміні ще зі старих часів, коли він був зіркою:

*«Cause my hair is curly
Just because my teeth are pearly
Just because I always wear a smile
Like to dress up in the latest style
'Cause I'm glad I'm livin'»*

*I take these troubles all with a smile
Just because my color's shady
Makes no difference, maybe
Why they call me "Shine"».*

2. *Написання великим або малим шрифтом* – ще один графічний засіб, доволі інтенсивно використаний Бітті, який активізує зміст певної мовної одиниці й підкреслює значущість текстового елементу.

Капіталізація виконує важливе завдання, адже зосереджує увагу на семантичній значущості виділеного слова-образу. На думку мовознавців, «персоніфікація певного образу зумовлює його логічне довершення і перехід назви у розряд власних імен, причому персоніфікованість здебільшого має не зовсім звичний вияв. Витворений образ завжди співзвучний чомусь конкретному, вимірному і виступає ключовим, центральним [5, с. 159]. У Бітті капіталізація вирізняє авторську іронію, скептицизм щодо рівноправ'я в сучасному американському суспільстві, абсурдності демократії в імперському суспільстві.

Велика літера виконує функцію емпатичного наголосу, а тому прописний шрифт сповільнює ритм оповіді: «Juárez (aka the City That Never Stops Bleeding) feels that Dickens is too violent».

Крім того, в романі зустрічається імітація плакатів, рекламних надписів, оголошень, що збільшує роль капіталізації, адже відображає реалії сучасної дійсності: «a placard hanging from his neck that in runny ink reads THESE ARE THE TIMES THAT FRY MEN'S SOULS – NATHAN HAIL»; «WELCOME TO THE CITY OF DICKENS»; «there used to be a sign that read DICKENS – NEXT EXIT».

Порушують графічну одноманітність художнього тексту, наприклад, виділення жирним шрифтом: «**THE DUM DUM DONUT INTELLECTUALS**» (що говорить про посилення голосу й емоції).

4. Широко застосовується «*графічне замовчування*», яке передається початковою літерою для збереження асоціативних зв'язків, і дефісами / нижнім підкресленням, за якими ховаються решта букв.: «the noted TV family man _ i _ _ _ _ b _ and the Negro diplomats _ o _ _ _ _ o _ _ _ and _ _ n _ _ _ e e _ _ _ _ c _ ».

5. *Використання дефіса*:

1) для членування слова на значущі («промовисті») частини: but what follows is a low-budget one-reeler called «Oil Ty-Coons!»; «And as Fred returns from exhaling a cloud of smoke out into the D.C. night, he has that Ain't-I-a-Soul-Brother glint in his eyes».

2) або для введення уточнюючих, пояснюючих вставних розгорнутих конструкцій: «then having canceled the next day's appointment with their mental health care professional, the chatterbox cosmetologist, who after years doing heads, still knows only one hairstyle – fried, dyed, and laid to the side – they'd choose that Friday».

6. *Дефісація* (подвоєння/потроєння) окремих графем, що повинно передати сильне нервово збудження героя. Автор використовує цей стилістичний прийом для позначення негативних емоцій, протяжності мовлення: “Crying hard as Niagara Falls, the boy goes up to his father. ‘What’s wrong, son?’ ‘M-M-Mommy sl-sl-slapped me!’ ‘Why she do that, son?’ his father asks. ‘B-b-because I-I said I was w-w-white.’ ‘What?’ BLAAAAM! His father slaps him even harder than his mama did”.

7. *Вживання математичних символів*: “Remember, there are four steps to acquittaclass="underline"; “The words “Nigger in a Woodpile – Take #1” flash across the screen over a cord of barnyard firewood”.

8. *Надто складні буквосполучення*, розраховані на візуальне сприйняття, також є елементами мовної гри: “an uninterrupted string of graffiti signing off on my efforts, AceBoonakatheWest sideCrazy63rdStGangsta”.

9. Бітті вклинює в канву твору *слова, фрази іноземною мовою* – графічна гра з використанням здебільшого іспанської мови – багаторазовий прийом, який акцентує специфіку мови людей у середовищі Діккенс: “Utheir newly shorn scalps gleaming in the sun, will step to me, grab me by the shoulders, and with a forceful reverence say, “*Por la sandia ... gracias*». У романній канві іншомовні слова сприймаються як візуальний подразник, вказівка на інший культурний код.

10. *Виокремлення каламбурів*. Феномен каламбуру є зіткненням, особливою взаємодією значень у межах одного контексту (мовного та конкретно оповідного). Тут графічна гра слугує засобом творення іронічного підтексту, зображення комічних ситуацій, наприклад: «Car’n Crunch Cereal is Кар’n Krunch Kereal».

11. Одним із основних каналів, яким, на нашу думку, до читача доходить емотивний зміст роману Біті, є саме фонетичні засоби вираження емоцій і їх графічна реалізація. Вираження емоцій у «Запроданці» розпочинається вже на рівні *розділових знаків*, більшість із яких, входячи в художньо організоване мовлення, створює додаткове

емоційне навантаження. Спостерігається експресивне виокремлення твердження, посилення якого визначається використанням знаку оклику: «*¡Yo soy el gran pinche mayate! ¡Julio César Chávez es un puto!*». Пунктуація є виключно авторською.

12. Привертає увагу і досить незвичний авторський поділ роману на розділи, що сильно впливає на подальше сприйняття самого тексту, наприклад:

«Prologue.

THE SHIT YOUR SHOVEL.

One. Two. Three. Four. Five (відповідно розділи)

THE DUM DUM DONUT INTELLECTUALS

Seven. Eight» і т. д.

Письменник використовує й особливий прийом графічної організації тексту – *знак астерікс* (*) при позначенні переходу від одного часового проміжку до іншого (пропуски рядків між уривками тексту для відокремлення частини оповіді).

13. *Креолізація оповіді*. У романі письменник використовує різні параграфемні засоби (малюнки-схеми, коментарі та ін.), у зв’язку з чим можна розглядати роман як візуально активний текст. Такі елементи виконують не тільки ілюстративно-інформативну функції, але й значно допомагають відтворити події, посилюючи вербальний фрагмент. Можна їх віднайти і надрукованими на чорному фоні (зображення бюлетеня) – це ще одна «відволікаюча» маніпуляційна техніка, яка одразу ж гальмує звичний темп прочитання сторінки.

Висновки і перспективи. Мова для П. Бітті виявляється не тільки матеріалом творення художнього дискурсу, але і предметом гри. Незважаючи на те, що графічне маркування не сприймається як елемент форми зі змістовим навантаженням, воно значно збільшує змістовність роману, переслідує важливу стилістичну мету, допомагаючи авторові у його задумі позначити емоційний стан героїв, особливості їхнього мовлення, яскраво зобразити ситуацію. Графічні засоби у романі є не випадковими, а виконують оцінну, описову, характерологічну функції. Взаємодія таких прийомів призводить до посилення суб’єктивізації оповіді, графічного вираження інтонації, акцентуванню позиції оповідача. Завдяки графічній грі Бітті вдалося створити особливий неповторний авторський стиль і наситити роман яскравою образністю, що цікаво буде дослідити в подальших розвідках.

Список літератури:

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учебное пособие. Москва : Академия, 2003. 128 с.
2. Каленська А. С. Графічні засоби експресивізації мови сучасних турецьких інтернет-видань. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 67. С. 137–140.
3. Ківільша О. Є. До лінгвостилістичного аналізу експресивної графіки. *Культура слова*. 1985. Вип. 28. С. 67–71.
4. Колераева И. М. Экспрессивная графика в оригинале и переводе художественной и научной прозы. *Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста*. Одесса : ОГУ, 1986. С. 142.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 423 с.
6. Орлицкий Ю.Б. Стих и проза в русской литературе. Москва : Изд-во РГГУ, 2002. 200 с.
7. Садченко В. Т. Вторичный семиозис в художественном тексте : автореф. дис. ... докто. филол. наук : 10.02.01. Владивосток, 2009. 38 с.
8. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры. Москва : Языки русской культуры. 1999. 544 с.
9. Томашевский Б. В. Графическая форма. *Теория литературы. Поэтика* : учебное пособие. Москва : Аспект Пресс, 1996. С. 98–101.
10. Чалова Л. В. Графические средства выражения эмоций в рассказах О. Генри. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2012. № 5 (Май). С. 11–15. URL: <http://e-koncept.ru/2012/1251.htm> (дата звернення: 29.04.2021).
11. Beatty Paul. The Sellout. Farrar, Straus and Giroux. 2015. URL: <https://www.rulit.me/books/the-sellout-read-383464-1.html> (дата звернення: 2.05.2021).

Mitrousova T. V. GRAPHIC MEANS OF LANGUAGE GAME IN PAUL BEATTY'S NOVEL "THE SELLOUT"

In linguistics under the term "language game" consider the deliberate nonstandard deviation from linguistic and communicative norms, pragmatically determined tuned to certain reaction from the recipient side. Modern literature demonstrates well its search of style, where language play not only realizes irony and humour, but promotes the author's idea to create the fullest image. In the context of language play the scholars in the artistic discourse single out different stylistically marked graphic forms. Graphics becomes such a factor that attracts attention and favours the appearance of additional meaning in narration, but due to the author's intention directs the reader in his further interpretation. The most used graphic means are the addition of grapheme quantity (reduplication, tripling), the use of some fonts in the word or sentence, underlining, interspace, italics, hyphenation, etc. Graphic presentation of a phraseological unit or a fragment breaks its homogeneity and is distinguished visually in a graphic space of the whole text; that is to delegate the reader that is marked by tonality or stress.

Paul Beatty likes to be called a Black, rather than African-American writer, wrote a provocative novel "The Sellout" in 2015 (next year it was given the Man Booker Prize). The Sellout (one of the nicknames of the hero) – a black farmer, who lives in a fictitious unsafe ghetto Dickens in the suburbs of Los Angeles, initiates both the renewal of his townlet on the map and slavery with segregation. The actions of the hero cause the case in the USA Supreme Court, where the question is raised: Who knows better of equality and justice, the hero or the society? The novel, written with humor, is in fact an acid satire on American reality, where the author suggests to drop the masks. Beatty not only unveils the racial stereotypes, the lives of different national communities which mistreat their racial identities, but the hypocrisy of the society grounded on principles of discrimination.

In his novel "The Sellout" modern African-American writer Paul Beatty uses a wide range of author's punctuation and graphics. Graphical design of the text is not the means that performs only composite-expressive functions, but is used as the instrument for subjectivity of narration with a wide range of expressive and stylistic meanings.

Key words: language game, graphic means, text structure, stylistic techniques, visualization.